UNELE SITUAȚII CONFLICTUALE DE DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT PRIVIND PERSOANELE CU VOCAȚIE SUCCESORALĂ

Igor ŞEREMET,
magistru în drept (USM)

Recenzent: ***Violeta COJOCARU,*** *doctor habilitat în drept, conferențiar universitar (USM)*

SUMMARY

*If the law of the will, as a unilateral act, is the national law of the testator, and the inheritance is subject to different laws: as it is movable goods - **lex nationales** or real estate - **lex rei sitae,** may arise situations where the law of the will and the inheritance law are different. The date that is taken into account by national law may differ in case of testamentary law and in case of inheritance law. The interpretation of the will is governed by the law applicable to the will, with the involvement of the inheritance law. The modification of the applicable law to the will by the testator, different by the inheritance law, will be possible while respecting the law of goods' location which makes the classification of the goods in movable and immovable as mandatory rules and while respecting the formal and substantive requirements of law of issuing, amendment or revocation of testamentary legal act.*

Determinarea persoanelor chemate să moştenească patrimoniul unei persoane fizice decedate se numeşte *devoluțiunea moştenirii*. Această determinare poate fi opera legii sau testamentului, regulă aplicabilă şi vocației succesorale în dependență de felul moştenirii. Deci, conform doctrinei juridice, ține de devoluțiunea moştenirii: deschiderea succesiunii (data acesteia); cerințele legale pentru a moşteni; determinarea succesibililor şi a părții lor ce le revine din moştenire.[1]

Ca efect, fiind prezent elementul de extraneitate, toate aceste materii sunt supuse legii succesorale, care diferă, în raport de natura bunurilor succesorale, mobile (legea națională a defunctului) şi imobile (legea situației bunului). Ca o persoană să poată moşteni, pe lângă capacitatea succesorală, trebuie să dispună de vocație succesorală, să nu fie nedemnă şi să nu fie înlăturată de la moştenire (direct sau indirect) prin voința testatorului (dezmoştenire, exheredare).

Legea succesiunii, de asemenea, se aplică în ceea ce priveşte vocația succesorală. Această lege arată persoanele care sunt chemate la moştenire şi ordinea chemării lor (art.1621 lit.b) Cod civil).[2]

Potrivit legislației civile, au dreptul la vocație succesorală persoanele care se află într-un anumit raport cu defunctul, şi anume: în raport de familia sau rudele lui – din căsătorie, din afara căsătoriei, din adopție şi, corespunzător, soțul supraviețuitor. În acest sens, legea succesorală stabileşte şi categoriile de moştenitori ce au dreptul la cote egale din patrimoniul succesoral în mod nelimitat în grad. Potrivit art.1500 C.civ. RM, deosebim următoarele clase de moştenitori legali:

a) *de clasa I* – descendenții (fiul şi fiica celui ce a lăsat moştenirea, la fel şi cei născuți vii după decesul lui, precum şi cei înfiați), soțul supraviețuitor şi descendenții privilegiați (părinți, înfietori) celui ce a lăsat moştenirea;

b) *de clasa a II-a* – colateralii privilegiați (frații şi surorile) şi ascendenți ordinari (bunicii, atât din partea tatălui, cât şi din partea mamei) a celui ce a lăsat moştenirea;

c) *de clasa a III-a* – colateralii ordinari (unchii şi mătuşele) ai celui ce a lăsat moştenirea. Vocația succesorală o au în mod nelimitat până la gradul al IV-lea de rudenie, inclusiv colateralii. În ce priveşte drepturile succesorale ale soțului supraviețuitor, acestea de asemenea sunt cârmuite de legea succesorală.

În scopul realizării efective a vocației succesorale cu caracter general, este necesar de a stabili unele trăsături ale reciprocității acesteia.

În acest sens, putem menționa următoarele trăsături esențiale:

• Reciprocitatea este prezentă la transmiterea moştenirii pentru cauză de moarte – *mortis causa*, despre care fapt nu putem vorbi la posibilitatea de transmisiune a moştenirii de către stat sau de către o persoană juridică. Deşi acestea din urmă dispun de vocație succesorală legală, nu pot transmite o moştenire;

• În sens pozitiv, reciprocitatea vocației succesorale este specifică doar transmiterii moştenirii legale între persoanele fizice;

• Reciprocitatea nu este aplicabilă domeniului moştenirii testamentare. Chiar dacă, în concret, două persoane (de exemplu, soţi) şi-ar conferi, prin actele lor separate de ultimă voinţă, vocaţie succesorală testamentară reciprocă. Nu este aplicabil, pentru că cele două testamente sunt acte juridice unilaterale independente, iar vocaţia succesorală a legatarilor nu este independentă. De altfel, vocaţia succesorală testamentară este, în majoritatea cazurilor, unilaterală. Numai în cazul soţilor se obişnuieşte conferirea reciprocă a vocaţiei succesorale prin testament distincte;

• Reciprocitatea vocaţiei succesorale legale poate avea şi un caracter negativ în cazul în care, dacă o persoană nu are vocaţie succesorală la moştenirea unei persoane, atunci şi aceasta din urmă nu va avea vocaţie sucesorală la moştenirea primei, cu excepţia declarării nulităţii căsătoriei între soţi printr-o hotărâre a instanţei de judecată intervenită după decesul unui soţ. Deci, va fi recunoscută vocaţia succesorală a soţului de bună-credinţă care a supravieţuit pe celălalt soţ şi, corespunzător, recunoscându-i-se dreptul de a moşteni. Însă, dacă soţul de rea-credinţă a supravieţuit, atunci acestuia nu i se va recunoaşte vocaţia succesorală legală.

O altă categorie, distinctă de specificul său de vocaţie generală legală, este vocaţia legală concretă (efectivă, utilă), care, pe lângă menţiunile referitoare la persoanele care sunt chemate la moştenire, mai stabileşte unele reguli în ce priveşte ordinea chemării lor, în scopul evitării eventualelor fărâmiţări a averii succesorale în părţi de o valoare neînsemnată.[3]

Patrimoniul succesoral trece în proprietatea statului în baza dreptului de moştenire asupra unui patrimoniu vacant dacă nu există nici succesori testamentari, nici legali sau dacă nici unul din succesori nu a acceptat succesiunea sau dacă toţi succesorii sunt privaţi de dreptul la succesiune (art.1515 C.civ. RM).

După Ion P. Filipescu, statul, în calitatea sa dublă atât de moştenitor legal, cât şi de testamentar, are dreptul de a culege bunurile vacante. Acest drept poate fi calificat diferit: drept de moştenire, drept originar de a culege bunurile fără stăpân aflate pe teritoriul său (drept de desherenţă). În planul dreptului internaţional privat, această calificare prezintă interes.

Astfel, dacă un cetăţean moldovean decedează şi lasă bunuri vacante în străinătate, ele se vor cuveni statului nostru, dacă se admite concepţia că statul culege bunurile vacante în calitate de moştenitor, şi statului străin respectiv, dacă se admite cealaltă concepţie. Invers, dacă un cetăţean străin decedează şi lasă bunuri vacante pe teritoriul ţării noastre, ele se vor cuveni statului al cărui cetăţean este, în concepţia că statul este moştenitor, şi statului nostru, în cealaltă concepţie.

Tratatele de asistenţă juriică conţin prevederi referitoare la bunurile vacante. Acestea se cuvin statului, însă dreptul la ele este diferit, după cum bunurile sunt mobile sau imobile.[4]

În primul caz, bunurile se cuvin statului al cărui cetăţean a fost defunctul în momentul morţii. În cel de-al doilea caz, bunurile se cuvin statului pe al cărui teritoriu se găsesc.

Sunt unele aspecte interesând vocaţia succesorală, reglementate de legea succesorală. În acest sens, am spune că regula constă în aplicarea legii succesorale devoluţiunii legale a moştenirii. Însă, de exemplu, stabilirea provenienţei copilului (filiaţiei) din căsătorie sau din afara acesteia, în vederea chemării la moştenire, este supusă legii personale. Calitatea de soţ se determină potrivit legii aplicabile căsătoriei; respectiv, determinarea bunurilor comune şi a celor proprii defunctului, stabilirea părţii defunctului în bunurile comune sunt supuse legii aplicabile efectelor căsătoriei.

În raporturile de vocaţie succesorală, când este aplicabilă legea succesorală străină care contravine art. 1581 C.civ. RM, ordinii publice a Republicii Moldova, intervine clauza de ordine publică ce va înlătura legea succesorală străină şi se va aplica legea succesorală a Republicii Moldova.

Pentru a dispune de posibilitatea de a veni la moştenire, persoana, pe lângă condiţia dispunerii de vocaţie succesorală generală şi concretă, trebuie să întrunească şi o condiţie negativă, şi anume: să nu fie nedemnă de a moşteni. Nedemnitatea, ca condiţie, este specifică moştenirii legale ce constă în decăderea moştenitorului cu vocaţie succesorală din dreptul de a moşteni un patrimoniu succesoral determinat, la fel şi la rezerva la care ar avea dreptul din acest patrimoniu, purtând vina de o faptă gravă faţă de cel care lasă moştenirea.

Conform art.1434 C.civ. RM, nedemnitatea (nevrednicia) succesorală priveşte şi succesiunea testamenatră.

Astfel, nedemnitatea defineşte următoarele caractere juridice, reieşind din faptul că unii autori o consideră ca o sancţiune civilă[5]:

• Se aplică numai în cazul săvârşirii faptelor expres şi limitativ prevăzute în art.1434 C.civ. RM;

• Nedemnitatea, precum şi circumstanţele nedemnităţii, sunt constatate de către instanţa de judecată;

• Fiind o sancţiune, se aplică şi produce efecte doar în privinţa autorului faptei. Sancţiunea de nedemnitate are un caracter personal – *intuitu personae,* cu excepţia, potrivit art.1504 alin.(3) C.civ. RM, când efectele se referă la decăderea din dreptul de moştenire prin reprezentare a descendenţilor şi colateralilor până la gradul

al IV-lea de rudenie din considerentul privind calitatea de succesori ai moştenitorului nedemn decedat;

• Nedemnitatea produce efecte relative, în sensul că sancțiunea aplicată nu priveşte alte moşteniri, nedemnul fiind înlăturat numai de la moştenirea persoanei față de care a săvârşit fapte;

• Sancțiunile trebuie să fie aplicate faptelor ce au fost săvârşite cu vinovăție, adică moştenitorul să fi acționat cu discernământ, în lipsa discernământului neputându-se vorbi de vinovăție.

În ce priveşte cazurile de nedemnitate, potrivit art.1434 C.civ. RM, nu poate fi succesor testamentar sau legal persoana care:

a) a comis intenționat o infracțiune sau o faptă amorală împotriva ultimei voințe, exprimate în testament, a celui ce a lăsat moştenirea dacă aceste circumstanțe sunt constatate de instanța de judecată;

b) a pus intenționat piedici în calea realizării ultimei voințe a celui ce a lăsat moştenirea şi a contribuit astfel la chemarea sa la succesiune ori a persoanelor apropiate sau la majorarea cotei succesorale a tuturor acestora;

c) nu pot fi succesori ai copiilor lor părinții decăzuți din drepturile părinteşti care, la data deschiderii succesiunii, nu sunt restabiliții în aceste drepturi şi nici părinții (adoptatori) şi copiii maturi (inclusiv cei adoptați) care s-au eschivat cu rea-credință de la executarea obligației de întreținere a celui ce a lăsat moştenirea, dacă această circumstanță este constatată de instanța de judecată.

Astfel, legislația nu determină cauzele concrete pentru constatarea persoanei ca nedemne, ci numai specifică elementele de configurare a acesteia. Deci, dacă, spre exemplu, moştenirea va cădea sub imperiul legii succesorale române, atunci şi cazurile de nedemnitate vor fi stabilite potrivit ei. Codul civil al României, prin art.655, prevede trei cazuri de nedemnitate:

– Atentatul la viața celui care lasă moştenirea;

– Acuzația capitală calomnioasă împotriva celui care lasă moştenirea;

– Nedenunțarea omorului a cărui victimă a căzut cel care lasă moştenirea.[6]

Un moment distinct, prin care se stabilesc efectele juridice ale vocației succesorale concrete, îl prezintă stabilirea a două criterii legale, şi anume: tehnico-juridice – de prezentare la moştenire în dependență de clasa de moştenitori şi gradul de rudenie, fiind stabilit în acest sens trei principii, ca piloni ai devoluțiunii legale:

a) Pricipiul chemării la moştenire a rudelor în ordinea claselor de moştenitori legali. Conform art.1501 C.civ. RM, moştenitorii de clasă posterioară sunt chemați la succesiune legală numai dacă lipsesc moştenitori din clasele precedente sau dacă aceştia nu acceptă ori refuză succesiunea. Ei sunt chemați la succesiune şi în cazul în care toți moştenitorii de clasele precedente au fost decăzuți din dreptul de succesiune;

b) Principiul proximității gradului de rudenie între moştenitorii din aceeaşi clasă. Astfel, conform acestui principiu, moştenitorii din aceeaşi clasă legală vin la moştenire în dependență de apropierea gradului de rudenie. Deci, înăuntrul aceleiaşi clase rudele mai apropiate în grad înlătură de la moştenire rudele mai îndepărtate în grad – *proximior excludit remotiorum*;

c) Principiul egalității între rudele de aceeaşi clasă şi de acelaşi grad chemate la moştenire. În situația în care la moştenire sunt chemați succesori din aceeaşi clasă şi grad, conform principiului în cauză, ei împart moştenirea în părți egale.

Conform art.1621 lit.b) C.civ. RM, legea succesorală determinată potrivit art.1622, C.civ. RM guvernează categoriile de persoane cu vocație succesorală. Respectiv, nedemnitatea succesorală la fel este supusă legii succesorale, deoarece nu este o problemă de capacitate de exercițiu.

De asemenea, legea succesorală, potrivit art.1621 lit.e) C.civ. RM, este aplicabilă reprezentării succesorale (moştenitorii care beneficiază de reprezentare, condițiile reprezentării succesorale, efectele acesteia), precum şi în ce priveşte partea ce se cuvine fiecărui moştenitor, rezerva succesorală şi cotitatea disponibilă.

Conform art.1449 C.civ. RM, testamentul este un act juridic solemn, unilateral, irevocabil şi personal, prin care testatorul dispune cu titlu gratuit, pentru momentul încetării sale din viață, de toate bunurile sale sau de o parte din ele.

De aici deosebim următoarele caractere juridice ale testamentului:

• Din considerentul că cuprinde manifestarea de voință a testatorului cu intenția de a produce efecte juridice, testamentul este un act juridic unilateral;

• Astfel, testamentul este încheiat de către o persoană care are capacitate de a testa, adică realizează acest act în mod personal fără reprezentare sau încuviințarea altor persoane. Conform art.1449 alin.(2), (3) C.civ. RM, testator poate fi doar persoana cu capacitate de exercițiu, fiind exceptată întocmirea testamentului prin reprezentant. De asemenea, din aceasta rezultă şi caracterul individual, în sensul necesității ca el să exprime voința unei singure persoane, interzicându-se ca două sau mai multe persoane să testeze prin acelaşi act;

• Datorită faptului că legea limitează forma testamentului la cea solemnă, el, sub sancțiunea nulității absolute, trebuie să fie întocmit în strctă conformitate cu cea prevăzută de lege (art.1449 C.civ. RM);

• Testamentul este un act pentru cauză de moarte, ceea ce semnifică că, ca act unilateral, el îşi produce efectele juridice din momentul decesului testatorului. Astfel, se pune accentul pe momentul încheierii testamentului şi pe momentul producerii efectelor juridice. Deci, la momentul întocmirii testamentului, testatorul este în viaţă şi are dreptul la dispoziţie asupra bunurilor de care dispune prin testament. Însă, momentul decesului pune capăt acestui drept şi produce efecte juridice în favoarea celui care moşteneşte;

• Testamentul este un act revocabil; deci, se subînţelege că până la ultima clipă a vieţii testatorul poate revoca sau modifica unilateral dispoziţiile sale testamentare.

Prin prisma regimului de drept internaţional privat al moştenirii testamentare, pentru a avea valabilitate, testamentul trebuie să îndeplinească anumite condiţii de fond şi de formă.

A. *Condiţiile de formă.* Luând în consideraţie importanţa şi gravitatea efectelor pe care le produc dispoziţiile testamentare şi pentru protejarea voinţei testatorului împotriva unor influenţe şi presiuni, precum şi pentru a nu lăsa îndoială asupra existenţei şi sensului manifestării de voinţă, legea prevede forma scrisă şi autentificată pe cale notarială.[7]

Articolul 1456 C.civ. RM stabileşte dispoziţii prin care testamentul trebuie să fie scris în întregime, datat şi semnat de testator, indicându-se locul întocmirii; el urmează a fi autentificat pe cale notarială.

Potrivit art. 1459 şi 1462 C.civ. RM, dacă testatorul, din cauza unor defecte fizice, a unei boli sau din alte motive, nu poate semna cu propria mână testamentul, atunci la rugămintea lui îl poate semna pentru dânsul notarul sau o altă persoană cu funcţie de răspundere, care are dreptul de autentifica testamentul, în prezenţa a cel puţin doi martori, care au atins majoratul, persoane cu capacitate de exerciţiu, nefiind moştenitori tetamentari, rude pe linie ascendentă şi descendentă, cu indicarea cauzelor în virtutea cărora testatorul nu a putut să semneze.

Articolul 1459 C.civ. RM stabileşte testamentele asimilate celor autentificate pe cale notarială.

Condiţiile de formă ale testamentului sunt supuse, din punctul de vedere al dreptului internaţional privat, prevederilor art.1623 C.civ. RM. Aceste dispoziţii stabilesc că forma testamentului şi a actului de anulare a acestuia se reglementează de legea ţării, unde testatorul a avut domiciliul permanent la momentul întocmirii actului. Dar, testamentul sau anularea lui nu pot fi declarate nule din cauza nerespectării formei, dacă aceasta din urmă corespunde legii locului de întocmire a actului sau prevederilor legii Republicii Moldova.

Potrivit art.42 alin.(1) al Tratatului de asistenţă juridică dintre Republica Moldova şi România, forma întocmirii, modificării şi revocării testamentului este cea prevăzută, la data întocmirii, modificării sau revocării sale, de legea Părţii Contractante al cărei cetăţean a fost defunctul sau de legea Părţii Contractante pe al cărei teritoriu aceste acte au fost făcute.

Succesiunea asupra imobilelor aflate în Republica Moldova, potrivit art.1622 alin.(2) C.civ. RM, este reglementată în toate cazurile de legea Republicii Moldova. Aceeaşi lege stabileşte şi forma acestuia, dacă se testează un imobil care se află în Republica Moldova. Astfel, potrivit acestor reglementări, se aplică principiul legii mai favorabile în materia formei testamentare – *favor testamenti*.

Testamentul este valabil dacă îndeplineşte condiţiile de formă ale uneia din următoarele legi:

• Legea naţională a testatorului – *lex patriae*;

• Legea domiciliului acestuia – *lex domicilii*;

• Legea locului unde a fost întocmit testamentul – *locus regit actum*;

• Legea unde se află imobilul ce constituie obiectul testamentului – *lex rei sitae*;

• Legea instanţei de judecată sau a organului care îndeplineşte procedura de transmitere a averii succesorale – *lex fori sau autor legit actum* (art.1623 alin.(2) C.civ. RM).

Această soluţie este reglementată în Convenţia de la Haga din 5 octombrie 1961[8] şi reprodusă în art.68 alin.(3) din Legea României nr.105/1992 cu privire la reglementarea raporturilor de drept internaţional privat.[9]

B. *Condiţiile de fond.* În ce priveşte condiţiile de fond ale testamentului, ca acesta să fie recunoscut valabil, trebuie să îndeplinească condiţiile de valabilitate ale actului juridic:

Capacitatea de a dispune prin testament

Pentru ca dispoziţia tetamentară să fie valabilă şi, deci, producătoare de efecte juridice, testatorul trebuie să aibă capacitate de a dispune, iar persoana în favoarea căreia operează dispoziţia să aibă capacitatea de a primi prin testament. De asemenea, cel care primeşte legatul trebuie să fie capabil de a dobândi cu acest titlu. În măsura în care este vorba despre capacitatea de exerciţiu, se aplică, după caz, legea naţională a persoanei care face testamentul sau care primeşte legatul.

Deci, potrivit art.19 C.civ. RM, capacitatea deplină a persoanei de a dobândi prin fapta proprie şi de a executa drepturi civile, de a-şi asuma personal obligaţii civile şi de a le executa apare la îndeplinirea vârstei de 18 ani.

Articolul 1590 C.civ. RM stabileşte egalitatea în capacitate de exerițiu a cetățenilor străini sau a apatrizilor şi a cetățenilor Republicii Moldova, invocând următoarele condiții:

• Capacitatea de exercițiu a cetățenilor străini şi a apatrizilor este guvernată de legea lor națională. Altfel spus, capacitatea de exercițiu a cetățeanului străin este reglementată de legea sa națională, iar a apatridului – de legea domiciliului acestuia;

• Persoana ce nu beneficiază de capacitate de exercițiu conform legii sale naționale nu este în drept să invoce lipsa capacității de exercițiu dacă are capacitate de exercițiu conform legii locului de încheiere a actului juridic, cu excepția cazurilor în care se va dovedi că cealaltă parte la act ştia sau trebuia să ştie despre lipsa capacității de exercițiu;

• Capacitatea de exercițiu a acestora în ceea ce priveşte tranzacțiile înfăptuite în Republica Moldova este reglementată de legea acesteia;

• Apartenența unei persoane la o nouă lege națională nu aduce atingere majoratului dobândit şi recunoscut conform legii aplicabile anterior.

În ce priveşte incapacitățile, acestea sunt excepții în materie de acte juridice, însă regula în acest domeniu este capacitatea. Astfel, Codul civil, de exemplu, se referă la nulitatea convenției încheiate de un minor care nu a împlinit vârsta de 18 ani (art.224 C.civ. RM), la nulitatea convenției încheiate de un cetățean fără descernământ sau care nu îşi putea dirija acțiunile (art.225 C.civ. RM), la nulitatea convenției încheiate prin înşelăciune, violență, amenințare (art.227-230 C.civ. RM).

Reieşind din faptul că incapacitățile de a dispune prin testament se referă la considerarea persoanei, ele urmează a fi cârmuite de legea personală şi, interesând materia succesiunii, urmează a fi aplicată legea succesorală.[10]

Atât în privința capacității de exercițiu în materia testamentară, cât şi în privința incapacității speciale de a dispune ori a celei de a primi prin testament trebuie determinată legea aplicabilă, inclusiv data la care ne situăm pentru a stabili legea aplicabilă, de exemplu, – legea națională de la data decesului autorului succesiunii.

Dacă la data testamentului autorul avea o cetățenie, iar la data decesului său o altă cetățenie, este vorba de conflict mobil de legi, problemă de drept internațional privat. În acest caz, conform art.1606 C.civ. RM, dacă la data întocmirii tetamentului testatorul avea o cetățenie diferită de cea existentă la decesul său, atunci condițiile de fond ale actului juridic sunt guvernate sau de legea aleasă de autorul lui, sau de legea cu care actul juridic are cele mai strânse legături, sau de legea locului unde actul juridic unilateral a fost întocmit. Deci, în materie de succesiune, condițiile de fond ale testamentului vor fi totuşi guvernate de legea locului unde a fost întocmit.

După ce este determinată legea aplicabilă, se pune problema de a identifica după această lege la ce moment trebuie să existe capacitatea de a dispune prin testament (la data întocmirii testamentului ori la data decesului testatorului) ori la ce moment moştenitorul trebuie să fie capabil de a primi prin act cu titlu gratuit.

De data aceasta este vorba despre determinarea datei la care se ține seama de legea aplicabilă, problemă care nu se confundă cu aceea privind determinarea domeniului de aplicare în timp a legii competente, tot aşa cum conflictul mobil de legi nu se confundă cu determinarea domeniului de aplicare în timp a normelor conflictuale. Astfel, trebuie distinse două probleme:

• Data la care ne situăm pentru a determina legea aplicabilă (data întocmirii actului ori data decesului autorului actului), în cazul succesiunii legale – data decesului autorului succesiunii;

• Data la care trebuie să existe, după legea aplicabilă privind determinarea capacității, capacitatea de a dispune ori capacitatea de a primi prin testament.

Pentru problemele care pot să apară în primul caz, de exemplu legea personală a testatorului (în dreptul englez – legea domiciliului) de la data decesului este diferită de legea personală din momentul facerii testamentului, astfel încât reglementarea capacității de a testa ori reglementarea celorlalte condiții de fond ale testamentului sunt diferite de cele două date.

Se are în vedere că cele două legi sunt diferite datorită autorului succesiunii, care şi-a schimbat cetățenia ori domiciliul. În dreptul englez se aplică legea domiciliului testatorului de la data decesului său.

O problemă distinctă este aceea în care capacitatea testatorului sau celelalte condiții de fond ale testamentului sunt supuse unei reglementări deosebite independent de voința testatorului. De exemplu, între timp, adică fără să fi avut loc schimbarea domiciliului (între data întocmirii testamentului şi data decesului testatorului), se schimbă conținutul reglementării legii aplicabile, în sensul că după reglementarea anterioară testamentul nu era valabil, dar este valabil potrivit noii reglementări; sau invers, testamentul era valabil după reglementarea anterioară, dar devine nevalabil potrivit noii reglementări. De data aceasta, atât pentru reglementarea anterioară, cât şi pentru cea nouă, ne situăm la aceeşi dată, şi anume: la data decesului testatorului, presupunând că testatorul este supus legii domiciliului din momentul morții testatorului. Dacă se

ia în cosideraţie data întocmirii testamentului, ultima problemă menţionată nu este posibilă.

Potrivit art.42 alin.(2) al Tratatului între Republica Moldova şi România în privinţa capacităţii de a testa, modifica ori revoca testamentul, precum şi în privinţa consecinţelor juridice ale viciilor de voinţă, se aplică legea Părţii Contractante al cărei cetăţean a fost defunctul la data întocmirii, modificării sau revocării testamentului. După aceeaşi lege se stabilesc şi felurile de dispoziţii testamentare care sunt admise.

Consimţământul

Pentru ca dispoziţiile testamentare să fie valabile, nu este suficient ca testatorul să aibă capacitatea legală şi naturală de a testa, ci mai este necesar ca voinţa (consimţământul) să nu fie alterat de vreun viciu de consimţământ: eroare, dol sau violenţă. El reprezintă un element esenţial al oricărui act juridic, deci şi al testamentului, întrucât exprimă voinţa autorului la încheierea actului juridic respectiv.

Lipsa consimţământului, adică a manifestării unilaterale de voinţă în cazul testamentului, este sancţionată cu nulitate, acestuia lipsindu-i în acest caz unul din elementele de valabilitate fără de care nu poate exista.[11]

Potrivit art.199 C.civ. RM, consimţământul este manifestarea, exteriorizată, de voinţă a persoanei de a încheia un act juridic şi este valabil dacă provine de la o persoană cu discernământ, este exprimat cu intenţia de a produce efecte juridice şi nu este viciat.

Consimţământul este supus legii aplicabile testamentului, adică legii succesiunii.

Astfel, deşi testamentul este un act juridic unilateral, totuşi legea acestuia (a testamentului) nu se determină la fel ca legea actului juridic unilateral, ci după norme proprii.

Legea testamentului este legea succesorală, care diferă după cum succesiunea este mobiliară sau imobiliară, dar aceasta numai dacă testatorul nu a supus transmiterea succesorală unei alte legi.

Viciile de consimţământ sunt reglementate de legea succesorală. De asemenea, legea succesiunii se aplică şi modalităţilor voinţei de a face legat.

Potrivit Legii de drept internaţinal privat a Cehiei (art.17 şi art.18), legea aplicabilă capacităţii de a face testament ori de a-l revoca sau de a determina ce dispoziţii din cauză de moarte sunt permise coincide cu legea succesiunii, adică legea naţională a defunctului, respectiv – a testatorului, numai că data existenţei cetăţeniei este diferită în cele două situaţii: legea succesorală este legea naţională din momentul decesului; legea testamentului este legea naţională din momentul declaraţiei de voinţă. Dar, legea testamentului priveşte numai capacitatea de a face şi de a revoca testamentul.[12]

Legea de drept internaţional privat a Poloniei (art.34 şi art.35) prevede că legea testamentului reglementează validitatea testamentului, inclusiv celelalte condiţii de fond decât capacitatea, precum şi condiţiile de formă, legea testamentului fiind legea naţională a testatorului de la data întocmirii lui, iar legea succesorală – legea naţională a autorului succesiunii de la data decesului; aşadar, cele două legi coincid, deşi cetăţenia se ia în consideraţie la momente diferite.[13]

Alte reglementări de drept internaţional privat prevăd că legea testamentului este cea a ultimului domiciliu, dar se are în vedere data facerii testamentului, cu precizare că legea testamentului se referă numai la capacitatea de a face şi a revoca testamentul, în timp ce legea succesorală depinde după cum bunurile sunt mobile (legea naţională a defunctului la data decesului) ori imobile situate în ţară – *lex rei sitae*.

Deci, legea aplicabilă capacităţii de a face testamentul ori condiţiilor lui de formă poate să nu coincidă cu legea aplicabilă raporturilor succesorale. Legea succesorală reglementează următoarele probleme: cercul moştenitorilor şi ordinea chemării lor la moştenire; partea ce li se cuvine din bunurile succesorale, libertatea dispoziţiilor testametare (cercul posibil de succesori testamentari, cotele lor în bunurile succesorale, moştenitorii rezervatari, mărimea rezervei lor); termenul de acceptare a moştenirii şi cel de renunţare la moştenire.

Obiectul

Pentru ca dispoziţiile testamentare, ca acte juridice, să fie valabile, pe lângă condiţiile de capacitate şi consimţământul valabil, ele treubie să aibă un obiect determinat şi determinabil şi licit. Problemele speciale se pun, sub acest aspect, în legătură cu legatele, avându-se în vedere că cuprinsul principal al testamentului este legatul.

Articolul 1487 C.civ. RM stabileşte obiectul legatului ce constă în transmiterea de către cel ce recepţionează legatul (legatar) în proprietate, folosinţă sau cu un alt drept real a bunurilor care fac parte din patrimoniul succesoral; obţinerea şi transmiterea către acesta a bunurilor care nu fac parte din moştenire; îndeplinirea unei anumite munci, prestarea de servicii şi altele.

Legea succesiunii reglementează condiţiile de validitate a legatului, de exemplu, desemnarea legatului trebuie să fie făcută personal de testator prin testament. Sub imperiul succesiunii cade şi rezerva, desemnarea şi puterile executorului testamentar, cauzele de ineficacitate a legatelor (caducitatea, revocarea judecătorească şi unilaterală, nulitatea).

Cauza

Ca ultimă condiție este cauza testamentului care, pentru a fi valabilă, este necesar să fie licită şi morală.

Potrivit art.207 C.civ. RM, actul juridic civil încheiat fără cauză ori fondat pe o cauză falsă sau ilicită nu poate avea nici un afect. Reieşind din dispozițiile aceluiaşi articol, „cauza actului juridic se prezumă până la proba contrară", ea cade sub cenzura instanței de judecată.

La alin.(3) al aceluiaşi articol se prevede că este ilicită cauza care contravine legii, ordinii publice sau bunelor moravuri. Deci, în cazul în care cauza unui testament cu element de extraneitate contravine, potrivit art.1581 C.civ. RM, ordinii publice, legea străină succesorală aplicabilă acesteia va fi înlăturată şi vor fi aplicabile dispozițiile legii succesorale în această materie a Republicii Moldova. În cazul în care cauza contravine bunurilor moravuri, instanța de judecată poate sancționa testamentul cu nulitate.

Deci, cauza, ca condiție de fond a testamentului, cade sub incidența normativă a legii succesorale.

Din cele menționate mai sus se impun următoarele ***concluzii:***

• *dacă legea testamentului, ca act unilateral, este legea națională a testatorului, iar succesiunea este supusă unei legi care diferă, după cum este vorba despre bunuri mobile – lex nationales ori despre bunuri imobile – lex rei sitae, se pot ivi situații în care legea testamentului şi legea succesorală nu coincid (sunt diferite);*

• *data la care se ia în considerație legea națională poate diferi în cazul legii testamentare şi în cazul legii succesorale;*

• *în ce priveşte interpretarea testamentului, aceasta este reglementată de legea aplicabilă testamentului, fiind însă implicată şi legea succesorală. Schimbarea de către testator a legii aplicabile testamentului prin alta decât cea succesorală va fi posibilă în condițiile respectării legii situării bunurilor care face clasificarea în mobile şi imobile în calitate de normă imperativă şi condițiilor de formă şi de fond ale legii încheierii, modificării sau revocării actului juridic testamentar.*

Note:

[1] *A se vedea:* Y.Loussouarn, P.Bourel. *Droit internatinal prive.* – Paris: Dalloz. 1993, p.538.

[2] Codul civil al Republicii Moldova nr.1107-XV din 6 iunie 2002, promulgat la 11.06.2006 prin Decretul Preşedintelui Republicii Moldova nr.719-III // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2006, nr.82-86/661.

[3] *A se vedea:* M.Eliescu. *Transmiterea şi împărțeala moştenirii în dreptul RSR*. – Bucureşti: Editura Academiei, 1966, p.88.

[4] Tratat între Republica Moldova şi România privind asistența juridică în materie civilă şi penală din 06.07.96, ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr.1018-XIII din 03.12.96. Semnat la Chişinău, la 6 iulie 1996, în vigoare din 22 martie 1998 // Tratate internaționale, 1999, vol.20.

[5] *A se vedea:* Şt.Cărpenaru. *Dreptul de moştenire în Dreptul civil. Contractele speciale. Dreptul de autor. Dreptul de moştenire.* – Bucureşti: Universitatea, 1983, p.381.

[6] Codul civil al României din 4 decembrie 1864; respectiv, Decretul din 26 noiembrie 1864, promulgat la 4 decembrie 1864, pus în aplicare la 1 decembrie 1865 cu ultimele modificări, până la 19 octombrie 1999, http://legal.dntis.ro/codcivil/index - civil.html;

[7] V.Babără. *Drept internațional privat*. – Chişinău: F.E.P. Tipografia Centrală, 2002.

[8] Convenția privind conflictele de legi în materia formei dispoziției testamentare din 5 octombrie 1961, în vigoare din 5 ianuarie 1964. http://www.hcch.net.

[9] Legea României „Cu privire la reglementarea raporturilor de drept internațional privat", nr.105 din 22 septembrie 1992 // Monitorul Oficial al României, Partea I, 1992, nr.245.

[10] *A se vedea:* I.P. Filipescu. *Dreptul Internațional Privat:* – Bucureşti: Actami, 1999.

[11] D.Chirică. *Drept civil. Succesiuni.* – Bucureşti: Lumina LEX, 1999.

[12] Legea Cehiei cu privire la dreptul internațional privat, nr.97 din 4 decembrie 1963, în vigoare de la 1 aprilie 1964 // *Sbirka zakonu,* nr.97/1963, 158/1969, 234/1992, 264/1992; *Revue critique de droit international prive*, 1965, nr.3, p.614-631; *IPR – Gesetze in Europe*, s.299-337.

[13] Legea Poloniei privind dreptul internațional din 12 noiembrie 1965, în vigoare din 1 iulie 1965, publicată în Ediția oficială *„Dziennik Ustaw (Ведомость законов)"*, 1965, nr.46. Poz.290; 1995, nr.83. Poz.417; 1999, nr.52. Poz.532 // *Revue critique de droit international prive*, 1966, nr.2, p.323-327.